

Népi növényneveinkhez

I.

Egy-egy etnobotanikai elnevezés vizsgálata tanulságos lehet a népi taxonómia és terminológia megismerésében. A dolgozatban egy – a peremnyelvjárásokban használatos – gyimesi és moldvai népi növénynév, a *reszfugburján* példáján azt vizsgáljuk, hogy egy terminus hányféle növényt jelölhet, hogy jelentésbővüléssel a magyarba átkerült jövevényszó jelentésstartalma gazdagodhat, általánosabbá válhat. A vizsgált növénynév esetében jelentésselkülönülés, speciális jelentésfejlődés figyelhető meg. Kimutatható az eredeti átvételi területről való továbbterjedés is.

A közvetlen népi érintkezésem alapuló szókölcsönzések esetében fontos a kétnyelvűség. A 12. századtól kezdve számolhatunk magyar–román érintkezéssel. Román jövevényszavaink túlnyomó többsége az erdélyi román nyelvjárásokból került át hozzánk. A korai szókölcsönzési tanulmányok szerzői nem vizsgálták a román kölcsönszavak jelentéstani és alaktani beilleszkedésének a sajátosságait. Az újabbak közül Bakos Ferenc munkája során a szókölcsönzést mint több évszázada szomszédságban élő két nép egymás közötti érintkezésének, gazdasági és művelődési kapcsolatainak nyelvi vetületét tekintette (Bakos 1982). Márton Gyula jelentős szövegmenyiség feldolgozása alapján a moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavainak átlagosan 2,3%-os gyakoriságát állapítja meg (Márton 1969: 25), ezt eléggé tekintélyesnek minősítette a magyar irodalmi nyelv román kölcsönszavainak a fényében. Csűry Bálint mutatványt tett közzé bogdánfalvi gyűjtéséből, de helykímélés érdekében sajnos elhagyta a növényekhez kapcsolódó összegyűjtött néprajzi adatokat (Csűry 1930: 249). Halászné Zelnik Katalin 1970 és 1976 között 12 csángó faluban gyűjtött etnobotanikai adatokat, 191 növényfaj népi elnevezését, illetve 103 faj esetében a hozzájuk fűződő gyógyítási eljárásokat, szokásokat, hiedelmeket jegyezte fel. Anyagából a *Gyógyszerészet* szakfolyóiratban gazdag néprajzi vonatkozásokat is tartalmazó összefoglaló adattárát közzölt 1981-ben a csángók gyógynövényismeretéről, ennek bővített változata a moldvai csángó növénynevekről írt tanulmánya (Halászné 1987).

A déli csángó nyelvjárásváltozatot a Bákótól (Bacau) délre fekvő településeken beszélik. Ezek egy része a székelyes jellegű csángóhoz tartozik, az Aranyos-Beszterce, a Tázló, a Tatros és a Szeret menti falvak. E nyelvjárás román kölcsönszavaiból viszonylag bőséges anyagot ismerünk elsősorban Balogh Ödön (Balogh 1942) és Hegedűs Lajos (Hegedűs 1952) gyűjtőmunkája jóvoltából. Balogh 1932 nyarán végzett terepmunkát, 140 kölcsönszót magyaráz a Csüvés-pataka vidékén élő magyarokról szóló tanulmányában. Hegedűs több moldvai faluból Magyarországra áttelepült csángóktól gyűjtötte anyagát húsz évvel később, 1952 körül. A Szeret folyó mentén terül el Lábnic (Vladnic), az innen áttelepültektől való Hegedűs 11 szövege. Az akkoriban eredeti környezetükből már legalább tíz éve kiszakadt csángók nyelvhasználatában a magyar nyelvű környezet és az irodalmi nyelv, a megváltozott életforma, foglalkozás hatása következtében számos román átvétel hátterbe szorult, a változatos tartalmú nyelvjárás szövegekben azonban még mindig szerepel a *reszfug*. Az adatközlők továbbra is őrizték a Moldvában átvett román kölcsönszót. A hagyományos népelet szokásában tehát fontos fogalom, a nyelvjárás alapvető szókészletéhez tartozó elem lehetett. A bukovinai hadikfalvi székelyes növényei között Grynaeus Tamás és Szabó László Gyula említi az archaikus dialektusterületek betegségnévből képzett növénynevei között a *reszfugburjánt* (Grynaeus-Szabó 2002: 57). Mint a legújabb gyűjtések mutatják, még 2009-ben is általánosan használt növénynév. Molnár Zsolt és Babai Dániel gyimesi gyűjtésük összefoglalásában közzétett (Babai-Molnár 2009) megállapítása szerint azon a vidéken román eredetű növénynév viszonylag sok van (kb. 5%), ezek között kérdéses szó szerintük a *reszfugburján*.

Ugyanakkor azonban a *reszfug*, *reszfugburján* Priszter Szaniszló növénynévszótárának egyike sem szerepel. Ugyancsak hiányzik a szótörténet forrásaiból és a különböző nyelvjárás szótárakból, szójegyzékekből. Rubinyi Mózes összeállításában a csángóba került román kölcsönszavak

között sem olvasható (Rubinyi 1901, 1902). Nem fordul elő az újabb erdélyi etnobotanikai összeállításokban sem (pl. Szabó–Péntek 1976, illetve 1985). Ez utóbbi adattárában, a fajismeret fejezetben felbukkan azonban a román *răşfug*, a *Chondrilla juncea* neveként (1985: 218).

A magyar nyelvet ért román hatás tanulmányozása terén elért eredményeket összegző és értékelő újabb szakirodalom egy részében szintén hiányzik a *reszfug*, *reszfugburján* növénynév, például Márton Gyula (Márton 1969) és Bakos Ferenc (Bakos 1982) alapos tanulmányában. A *reszfug* Bakosnál mint növénynév nem, csupán mint juhbetegség szerepel, a vadon termő növények 123 neve között nem található (i. m. 444). Márton Gyula művének 8. fejezetében (*Állattenyésztés, 103*) szintén megvan a 'tőgydaganatos birkabetegség' jelentésű *reszfug*, míg a 10. fejezetében (*Természet, 105*) a növénynevek között 75 taxon elnevezése és 6 gombanév szerepel, a *reszfugburján* hiányzik. Az előtagot az ÚMTSz. is adatozza (IV: 718), érdekes módon hazánk nyugati tájáról, a Dunántúlról: *reszfug* 'a tőgy megdagadásával járó juhbetegség' értelmezéssel, valamint a moldvai Lábnik faluból, ez utóbbi eredetileg Hegedűs Lajos adata (Hegedűs 1952: 185). A moldvai csángó *rPsfug* szó a forrásokban 'tőgydagadásos birkabetegség' jelentésű (i. h.; Márton 1969: 508 és RomKsz. 335). A nyelvjárásokban Visán *részfug*, Ördöngösfüzesen *részfog*, a Kis-Szamos mentén *részfok* 'ua.' (Zsemlyei 1974).

Ebből is látszik, hogy az etnobotanikában különös figyelmet érdemelnek a betegségek nevei, valamint a növényi orvosságok népi elnevezései, itt most a népi állatgyógyászatban felhasznált gyógynövények tanulmányozása. Babulka Péter meghatározása szerint az etnofarmakobotanika az ember gyógynövényekkel és azok használatával kapcsolatos ismereteinek összegzésével, rendszerezésével foglalkozik, az etnofarmakognózia pedig egy adott kultúrában vagy etnikai csoport által használt különböző növényi, állati, ásványi eredetű anyagok összegzését végzi el (Babulka 2002). Az állatgyógyászati eszközök és a gyógyszerek használata évszázados tapasztalatra épült, vagy hiedelemhez kapcsolódott. A pásztorember mindig is a maga és jószágá orvosa volt. Nem is nagyon szorult orvosi segítségre, ha saját vagy az őrizetére bízott jószágot kellett gyógyítani. Néprajzi följegyzések szerint a Székelyföldön a növényes orvoslást mágikus gyógyításmóddal (ráolvasással) is társították. Pálfalvi Pál gyűjtése szerint Csíkszentdomokoson a tőgygyulladást a cickafarkfűvel borogatják. A szentelt pimpót (fűzfa) meggyújtva a tehén és juh tőgyének füstölésére használják, ha „megmarja a menyed” (menyét), kígyó, vagy ha „megszopja a béka”. A fekete nadály külsőleg a tehén és juh tőgyromlása ellen használatos. A tehén tőgyét kígyómarás esetén vízben áztatott kígyóbőrrel súrolták, és kilenc szál csihánnal (csalán) veregették azt (Pálfalvi 1998). Sárvizet (a népnyelvben sárvíznek nevezik a vérplazmát) a marha, ha „tőgyfájós”, tőgygyulladásos. Korondon, ha a tőgye megdagadt, eltüzesedett, a szentelt cikó (barka) és a poroncsolat gomba (redős papsapka gomba, *Gyromita esculenta*) a gyógyítója. Egy vaslapátra égő parazsat helyeztek, erre tették a szentelt cikót és a gombát. Ezzel este, reggel addig füstölték a tehenet, amíg helyrejött, vagyis a daganat leapadt. Mások hideg vízzel is locsolták, hogy a daganat hamarabb leapadjon (Pálfalvi 1999: 265–84, 270).

Mivel a növények népi nevei tájegységenként változnak, értelmezésük, egyértelmű azonosításuk sok esetben lehetetlen. Ugyanakkor az egyes elnevezések több, rendszertanilag egymástól távol eső fajt jelölhetnek; a *reszfug*nál is erről van szó. Tapasztalhatjuk az etnobotanikának a linnéi binominális rendszertanétól alaposan eltérő rendezőelveit (szín, hasonlóság, forma, előfordulás stb. alapján azonosít, illetve rokonít egyes fajokat), vizsgálatunkban ezúttal különösen a növény felhasználását célszerű szem előtt tartanunk. Annál is inkább, mert itt jobbra gyógynövényekről van szó, és ezeknél valamivel könnyebb a fajmeghatározás. A *materia medica* eszközei között a legfontosabbak mindig is a növényi orvosságok voltak (levél, termés, virág, gyökér, ezek főzetei). Etnobotanikai tudásanyagunk, az etnomedicina megismert népi orvoslási módjai, az olykor hiedelmeken nyugvó népi javallatok révén nagyobb eséllyel kísérrelhetjük meg egy-egy faj megbízható azonosítását, tanulmányozhatjuk tájnyelvi (és meghatározott botanikai) nevét.

A tárgyalt népi növénynevét a gyimesi csángó tájszók gyűjteményében (NyIrK. 5: 95) a 'Scrophularia nodosa' neve, „a juh tőgyét gyógyítják vele” (uo.). A nyelvjárási *rPszfugbúrján* (RomKsz.: 335; SCL. 9: 387 és 14: 388; Balogh 1942: 35) egyrészt tehát a görvélyfü elnevezése. Gyógyhatásáról Balogh Ödön moldvai csángó néprajzi tanulmányában írja, hogy „Ha a marha sindik, vagy a kicsi bórnyus tehennek a csicse kicsattant, korpában *részfugbúrjánt* adnak enni” (1942: 442). Egy gyimesi adatközlő szerint másra is használták az állatgyógyászatban: „*Resztugbúrján*, az olyan bűdös. A juhoknak szedték régebb [...] A johoknak a szájik mind lesebzett, tiszta seb vót, enni nem tudnak, s abból téát főztek, s megmosták, igen. Vagy megáztatták, de inkábbbat meg kell forrózni egy kicsit. *Resztugbúrján*, ehe. Na azt es tudtam kicsike koromtól” (idézet a Prezmer Erzsi néniel készített interjúból [2008. febr. 7.]; Molnár Zsolt szíves közlése).

Gyimesbükkön a *tejes részfugbúrján* (Rab–Tankó–Tankó 1981: 28) egyrészt a *Digitalis grandiflora*, amelyet „Állat csicsére leveszéstől” használnak. A tehén sós, mákos lisztet kap; vizet nem ihat, csak *részfugfőzetet*. Ezzel a lével mossák is a tőgyét. Ez úgy gyógyítja meg az állatot, hogy közben nem apad el a teje. Másrészt jelölik ezzel a *részfugbúrján* névvel a *Monotropa hypopitys* növényt is (i. h.), szintén a tehénnel etetik sós lisztben; meggyógyítja, de elapasztja a tejét. Ugyanezen a néven hívják a 'Scrophularia nodosa' növényt is (i. m. 29), ezt kiskertbe is ültetik. Gyimesközéplekon és Háromkúton a *reszfugbúrján*, *torokgyékbúrján* a *Scrophularia nodosa* (Kóczián–Pintér–Szabó 1975: 229) – hajtását szarvasmarhák, juhok tőgygyulladásának kezelésére eredményesen használják. A gyakori eljárások közül a következőket említik: megvágják, sóval, kukoricaliszttel összekeverik; megfőzik, és a levét itatják meg az állattal. (A *Scrophularia nodosa* gyökérfőzetét már a legrégebb időben használnak bőrküritéseknél, csomósodásnál, bőrkeményedésnél. A népi gyógyászat szintén régóta használja az erős főzetet rákbajnál, mirigydaganatoknál és különösen rühnél.)

Tágabb területen, az egész Gyimes-völgyben gyűjtött név a *reszfugbúrján*, *torokgyékbúrján* (Kóczián–Pintér–Gál–Szabó–Szabó 1976: 32), jelentése 'Scrophularia nodosa'. A tehének, juhok tőgygyulladására („*reszfugbetegségére*”), valamint disznó torokfájása ellen is használatos növény: „A tehének. Megtalálja a *reszfug* betegség. A csicsin lesznek olyan kicsi bogocskák, sebes lesz, a teje fogy el. Ezt megszárojszák, megtörik, s lisztbe teszik, s megetetik a tehénnel.” Más növény is lehet, a torokgyíkra és a *reszfugbetegség*re többféle gyógynövény használatos (pl. a tőgybetegség kezelésére Hosszúmezőn alkalmazzák a vörös keserűlaput 'Petasites hybridus' is [Kóczián 1990: 314]).

Ugyanakkor a népi gyógyításban ugyanazt a növényt több betegség kezelésére is használják. Ez az eset akkor gyakori, amikor a betegségek nevére elnevezésüket a gyógynövények.

A románságnál ugyancsak gyógynövényeket jelölnek a *răsfug* névvel, és ezek szintén nem csupán az állatgyógyászatban használatosak. A romániai *Formula AS* lap cikkében (907. szám; 2010. 2. 27.) egy asszony számos növényt felsorol, azt mondja, hogy a füben látható fekete *răsfugal*, piros *răsfuggal*, kék *răsfuggal* („de descantam de *răsfug negru*, de *răsfug rosu*, de *răsfug albastru*”) és más gyomokkal („si cu alte buruieni”) főzetet készítenek, pálinkába vagy borba teszik, és borogatást helyezünk a duzzadt kézre vagy lábra. A népi növényhasználatban a *răsfug* több növényt is jelöl a románban, ezek mindegyike gyógyhatású. A *răsfug* '*Lamium maculatum*' (DLR. IX: 129) esetében a növényi drog iridoid glikozidokat, cseranyagot, flavonoidokat, illóolajat, triterpén szaponinokat és nyálkát tartalmaz. A növény leveles, virágos hajtását gyűjtik és hasznosítják. Bizonyítottan jó számos megbetegedésre tekint, fürdőként, borogatásként. A 'Paris quadrifolia' (i. h. és DRM. 373) a középkorban *Solanum furiosum* (dühös csucsorka) néven officinalis volt. A különböző román egynyelvű szótárakban hasonló értelmezések olvashatók, a DLR. szótárban a *răsfug* jelentése: 1) juhok fertőző betegsége; 3) a növényt a népi gyógyászatban a tőgygyulladás gyógyszerének tartják (621). A DLRLC. szótárban a *răsfug*: 1. a juhok fertőző betegsége. 3. növény kis zöld ágakkal, egymáshoz közeli levelekkel. A népi gyógyászatban tőgygyulladás elleni gyógyszer; '*Chondrilla juncea*' (676). Szintén a *Chondrilla juncea* neve különböző honlapokon (pl.

eukarya.ro/taxon/). Kétnyelvű szótárakban: *răsfug* tőgygyulladás (juhoknál [Dicționar romîn–maghiar. București, 1957]), illetve *răsfug*: 1. orv. tőgygyulladás, 2. nép. lépfene, 3. növ. nyúlparéj 'Chondrilla juncea', 4. növ. farkasszőlő 'Paris quadrifolia' (DRM. 373). Népnyelvi adatokat is találunk: nyelvjárási *răsfoc* 'ua.' (RomKsz.: 335), *răsfulg* (NyIrK. 5: 95), *răsfulg*, *răsfug* (Balogh 1942: 35). A román Dicționar online (DEX: Dicționar explicativ at limbii romane – dictio.ro [román értelmező szótár]) friss adatai szerint a *răsfűg* (és a *răsfug alb* 'fehér răsfug' szintagmában) értelmezése: 1. a kecskék és juhok fertőző, a tejtermelés csökkenésében megnyilvánuló betegsége. 2. sárga virágú, egymáshoz közel ülő levelű lágyszárú növény, a népi orvoslás răsfűg elleni gyógyszere (Chondrilla juncea). Alakváltozata *răsfulg*. Derivátumok: *răsfu(l)gi* ige 'juhokat megbetegíteni'. A Dicționar ortograficban (helyesírási szótár) a *răsfűg* 'növény', illetve 'betegség'.

Molnár Zsoltnak és Babai Dánielnek újabb gyimesi gyűjtése során az volt a célja, hogy az eddigi, elsősorban a gyógynövényismeretre összpontosító kutatásokat kiegészítve a vadon élő növényfajok ismeretét, a népi névadást, a népi taxonómiát és a népi növényismerettel kapcsolatos egyéni tudás szerkezetét és szemléletét megismerjék. Kitérő összefoglalásuk (Babai–Molnár 2009) egyik megállapítása, hogy az emberi és állati gyógyászatban használt növény a *reszfugburján*. Megvizsgálták, hogy egy népi növénynevén hány népi taxonra vonatkozik. Csúpan 13 olyan nevet találtak, amelynek az értelmezése nem egyértelmű a közösségben, ezek közé tartozik a *reszfug* is. Termőhelyére vonatkozóan azt közölték velük, hogy „nő a porondokon [patakok menti kavicszátónyok, főnyes helyek] a *reszfugburján*”. Ugyanakkor tudósítanak arról is, hogy az adatközlők szülei sokkal több növényt tartottak számon („a régebbi emberek még több burjánt ismertek, pl. a *reszfugburján*, nem ismerem én sem”). A szerzők közzétett növényneveinek forrása egyrészt régebbi népnyelvi tanulmányok névanyaga, másrészt saját gyűjtésű népi terminológia része. Itt számunkra érdekes fajok a név botanikai besorolása szerint a *tejes reszfugburján* 'Digitalis grandiflora' (3 és Babai–Molnár 2009), a *reszfugburján* 'ua.' (1, 2, 3), illetve a *sárga reszfug*, *fekete resztug*, *resztug* 'Scrophularia nodosa, Actaea spicata, Lilium martagon' (Babai–Molnár 2009). Halászné Zelnik Katalin 50 évvel Balogh Ödön után gyűjtött népi növényneveket Csügésen (Ciugheș). A tájnyelvi *reszug burján* ott a csomós harangvirág neve (Halászné 1987).

Azokban a nyelvjárásokban tehát öt növényt is jelöl a *reszfugburján*:

1. Digitalis grandiflora: sárga gyűszűvirág (P. 359). Ritkás erdők, vágások, erdőszegélyek gyógynövénye. Virágai *gyűszű alakúak*, világossárgák. Kubinyi Ágoston ugyan figyelmeztet a gyűszűvirág mérgező hatására, de azt is írja, hogy „Minden mérges hatása mellett mindazonáltal értelmes orvos' kezéből véve sok betegség ellen hatalmas gyógyszerül szolgál” (Kubinyi 1842). Fel is sorolja a sok nyavalyát.

2. Actaea spicata (nigra): fekete békabogyó (P. 291). Bokrosan ágas, szárnyalt, fűrészes levelű, apró, fürtös virágú, lágyszárú évelő növény. Termése apró *fekete bogyó*.

3. Lilium martagon: turbánliliom (P. 415). L. a román növényneveknél.

4. Scrophularia nodosa: göcsös vagy csomós görvélyfű (P. 497); a tátogatók családjába tartozó, zöldes vagy barna virágú gyógynövény; Scrophularia (P. 99). Erdők szélén, árkok mentén mindenütt terem. A tudományos nemzetségnév és a magyar elnevezés is felhasználására utal, nyaki betegségek elleni alkalmazására vonatkozik; a latin *scrophula* 'nyaki fekély, torokgyík' jelentésű. A *görvély*, *görvélykór* pedig a nyaki nyirokcsomók gümőkórja. A *Scrophularia* nevet Linné adta a nemzetségnek; előtte már Bauhinnál is olvasható. A latin *scrofae* (Plinius), középlelatin *herba scrofularia*, későlatin *scrofulae* 'gyulladt mirigyek a torokban', görög *choirádesz* 'ua.' az előzményei annak a 15. századtól adatolható francia *scrofulaire* növénynevnek, amely azután a botanika szaknyelvében elterjedt. A skrofulózis a görvélykór. Latin neve onnan ered, hogy ennél a betegségnél a nyaki mirigyek néha igen tetemesen megduzzadnak, ettől az egész nyak megvastagszik, rövidebbnek látszik, és így disznó (lat. *scrofa* 'disznó' < gör. *choirosz* 'disznócska') nyakára emlékeztet. A *göcsös* faji jelző a latin *nodosa* < lat. *nodosus* 'csomós' < lat. *nudus* 'csomó' fordításával jött létre.

5. *Campanula glomerata*: csomós harangvirág (P. 110). A dombvidéki és hegyvidéki övben a száraz réteken, cserjésekben, hegyi kaszálókon, az erdők és utak szegélyében fordul elő. Szíromlevelei egymással tölcser vagy harang alakúan összenöttek.

A *reszflugburján* összetételben a *burján* utótag mindkét nyelvben megtalálható, a korábbi török származtatásokkal szemben déli szláv jövevényszó, 'gyom, dudva, gaz, buján növegyomnövény' jelentéssel. A magyar írásbeliségben 1643-ban bukkan fel (Comenius 1643: 33), a románban *buruiană* (Dicț. român-maghiar. Bucuresti, 1979: 73), a székelyföldi *buruján*, *buruhán* alakváltozat román közvetítésű. A szintén szláv eredetű román *burujan* (uo. 82) kerülhetett át a magyarba (R. 1568, 1592: *burian*, 1598: *búryan* gaz, dudva, gyom', később 1769: *burjány* 'gyógyfű, gyógynövény' jelentéssel is; SzT. 1). A *burján* alak csak Erdélyben használatos (nem úgy, mint a 'buján terjed' jelentésű *burjánzik* ige), így talán a szláv eredetű szó fenntartásában is szerepe lehet a románnak.

Ami pedig az összetétel előtagját illeti, ennek eredete sem lehet kérdéses. Számos szótári, néprajzi adat található ugyanis arra, hogy használatos a románban egy *răsfug* elnevezés, amely több gyógynövény neve: A) a növényt a népi gyógyászatban a tőgygyulladás gyógyszerének tartják Chondrilla juncea; B) helyenként Paris quadrifolia; C) Lilium martagon; D) Lamium maculatum (DLR. IX: 129). Valer Butura felsorolja a Lilium martagonnál a növény nyelvjárási *răslug de oi*, azaz a 'birka răsug füve' etnobotanikai terminust: „a juhok ilyen betegsége ellen ezt adják fokhagymával” (Butura 1938: 6). Még egy fajt említ: a nyelvjárási *răslug de vite* a 'Latharea squamaria' neve, azaz a borjúnak a „răsug füve, amelynek gyökerét használják tőgygyulladás esetén” (i. h.). Gabriel Gheorghe az *Influența limbii române asupra graiurilor maghiare, vâzută de la budapesta* című összeállításában (in: Articol publicat în Noua Revistă Română) a magyar *reszflug* nevet a román *răsfug* átvételének tartja. Hogy egy birkabetegség román neve átkerült a magyarba, egyáltalán nem szokatlan, hiszen a juhtartás fogalomkörére a vonatkozó terminológia átáramlása jellemző, ugyanis a juhtenyésztésben, az erdélyi fejősjuhászat fejlődésében komoly szerepe volt a románságnak. Erre mutatnak a magyar szókincsbe átvett román lexémák: például a juhászok nevei (*bács*, *csobán* stb.), ruházatuk, építményeik, tejtermékek és tejes ételek. Juhtartással kapcsolatos ételnevek a 17–18. századi átvételek: *bálmos*, *mamaliga*, *tokány*, a juhásztor *berszán* (i. m. 95) neve. Továbbá a tejfeldolgozás kifejezései, a juhok nevei, Bakos Ferenc művében a számos román eredetű jövevényszó (Bakos 1982: 410). És természetesen a juhok betegségeinek elnevezései ugyan csak ide tartoznak, például éppen a 'tőgygyulladás' jelentésű *reszflug* szó (RomKsz. és Bakos 1982: 409; 554), nyilvánvalóan a román *răsfug* (i. m. 554) szóból.

Az átadó nyelvben a román elnevezést a magyarral összehasonlítva az állapítható meg, hogy csupán egy közös növényfajt jelölnek vele, legalább négy másikat (DLR. IX: 129 és Butura 1938: 6). A biológus Szabó T. Attila szíves közlése szerint a növénynév a románban elsődleges jelentésében „hivatalosan” a Chondrilla juncea, de ez biztos nem igaz a Székelyfölddel határos területeken, ahol a Chondrilla vagy nem él meg, vagy ritka.

6. Chondrilla juncea: közönséges nyúlparéj (P. 336). Kaucsukanyagot tartalmazó, a fészkes virágúak (Compositae) családjába tartozó, kaszattermésű gyomnövény.

7. Paris quadrifolia: négylevelű farkasszőlő; varjúszem (P. 447). A liliomfélék többnyári füve, mérgező bogyója gömbölyded, kékesfekete.

8. Lilium martagon: turbánliliom (P. 415). A turbánliliom magas szárú, hagymás évelő növény. Kedvenc élőhelye az elegyes erdők, a karsztbokorerdők, a cserjések, ligetek. Bókoló virágai fürtös virágzatot alkotnak.

9. Lamium maculatum: foltos árvacsalán (P. 410). Pirosas virágú, erdőkben, nyirkosabb helyeken gyakori gyógy- és gyomnövény. Levelei ezüstösen, fehéren foltosak.

10. Latharea squamaria: kónya vicsorgó (P. 410). Erdei fák, cserjék gyökerén élősködő, levélzöld nélküli, piros virágú növény. Szurdokerdők, ligeterdők, nyirkos helyek teljes parazita növénye.

A magyar etnobotanikai terminus forrása tehát a román *răsfug* szó (DLR. IX: 129), amelynek eredeti jelentése 'juhok, kecskék, borjak felpuffadással vagy gyulladással járó, fertőző betegsége'. Lelassul a tejtermelés is. A kecske tenyésztéséről szóló tanulmányban (www.cartiagricole.ro/articol/cresterea-caprelor) fertőzés neve a *rasfug alb* (fehér *rasfug*), az üszkösödésé pedig a *rasfugul negru* (fekete *rasfug*). Egy online gyógyszertár (farmaline.ro) adatai között szintén szerepel a *rasfug*, *rasug* (l. még: vocabulary.ro).

Mivel a román *răsfug*ban az *-ă-* olvasata [ö], a magyar *rPszfug* magyarázata hangtanilag semmilyen nehézségbe nem ütközik. A magyar köznyelvben nem ismeretesek hasonló illabioveláris magánhangzók, a román középső nyelvválású veláris és illabiális képzésű *-ă-* folytatója hanghelyettesítés mellett a magyar *-P-*, ez honosult meg eredeti minőségében a nyelvjárásokban. A román *-ă-* beilleszkedéséről megállapítható, hogy szóközi helyzetben igen gyakran megőrződik, helyettesítésére ritkán kerül sor. Ez az *-P-* nem csupán a román *-ă-*, hanem a magas nyelvválású *-î-* megfelelője is (Bakos 1982: 20). A régebbi feljegyzésekben szereplő, a kutatók román nyelvismeretének hézagosa volt, másrészt a korábban jellemző kezdetleges hangjelölési mód miatti *ë-ző* adatokban az *ë* lényegében a mai *-P-* hang képviselője. A nyelvjárás *-P-* hangját Márton Gyula szerint (Márton 1969: 69) nem vették észre, egyszerű *ë*-vel jelölték. Elsőként Wichmann György használta (Wichmann 1908: 200).

Magának a román kifejezések az etimológiája bizonytalan. I. Resmeriță a *răs* és a *fulger* 'villám' szavak összetételének tartja, Balogh Ödön idézi Resmerițát: *răs* (praefix) + *fulger* (1932: 353). Később az átvételről hasonlóan: < rom. *rasfulg*, *răsfug* 'tőgygyulladás'; 'Chondrilla juncea, Paris quadrifolia', és idézi Tiktin macedón *sfulg* 'blitz' (azaz 'villám') adatát is (Balogh 1942: 35). Kétségtelen csupán annyi, hogy a *răs-* (összetételben) 'át-, keresztül, szét-, újra-, vissza-' jelentésű praefix az összetétel előtagja. Az utótagra nézve – legalábbis a N. *răsfoc* adattal kapcsolatban – ám érdemes inkább megemlíteni a *foc* 'tűz, meggyúl, láng, forróság', (átvitt értelemben) N. 'fájdalom, baj, fertőző góc, orbánc' (DRM. 473), *foc* 'tűz, láng, hőség', illetve 'fájdalom, szerencsétlenség' (DLR. 272) szót, amely nyilván a gyulladásra utalhat.

MUTATÓ

*reszfug*nak, illetve *răsfug*nak nevezett botanikai taxonok

Actaea spicata / fekete békabogyó (2); *Campanula glomerata* / csomós harangvirág (5); *Chondrilla juncea* / közönséges nyúlparéj (6); *Digitalis grandiflora* / sárga gyűszűvirág (1); *Lamium maculatum* / foltos árvacsalán (9); *Latharea squamaria* / kónya vicsorgó (10); *Lilium martagon* / turbánliliom (mindkét nyelvben!) (3, 8); *Paris quadrifolia* / négylevelű farkasszőlő (7); *Scrophularia nodosa* / görcsös görvélyfű (4).

II.

Cikkünk előző részében bemutattuk a népnyelvi *reszfugburján* jelentéseit. Azonosítással, jelentéssel összefüggő módszertani kérdéseket feszegettünk egy etimológia kapcsán. Ezúttal az ezzel a névvel is jelölt kilenc növény szaknyelvi, illetve társneveit közöljük azzal a céllal, hogy kitűnjék, milyen nehézségei is lehetnek a szótörténetben és a szóföldrajzban a több elnevezéssel is jelölt növény azonosításának, a jelentés egyértelművé tételének, azaz annak a törekvésnek, hogy egy fajt egyetlen névvel értelmezzünk. A névtani kutatásban szükség van a jelentésváltozások láncának összeállítására. A történeti szókészletben, egy-egy kultúrkör névanyagában nincs is olyan terminus, amelynek egyetlen jelentése, értelmezése volna évszázadokon keresztül. Akárcsak a növények nyelvjárási elnevezéseinek esetében, sőt ott ez fokozottan érvényes. Hogyan is lehetne egyetlen „helyes” azonosítást megadni, hiszen minden névvel több növényt is jelöltek. Egy-egy történeti

vagy nyelvjárási terminus „eredeti” jelentésének kinyomozását, egyértelmű – tudományos, binominális latin – elnevezéssel történő azonosítását a régiségben (legalábbis a 16. század előtt) szinte lehetetlen feladatnak látom. Ugyanakkor a térségben felhalmozott történeti-növényismereti adatok kutatását és elemzését végző Szabó T. Attila arra a következtetésre jutott, hogy „már a 16. században léteztek olyan magyar nyelvű, esetenként többkötetes természettudományos monográfiák, amelyekben tízezernyi adat bizonyítja egy, a kor európai színvonalán álló tudományos, illetve hagyományos magyar növényismeretnek és növényhasználatnak a létezését” (idézi Babulka 2005: 25). Ebben a században jöttek létre ugyanis az első latin–magyar, magyar–latin, magyar–latin–német botanikai szövegek; az első fűvészeti leckét is tartalmazó nyomtatott tankönyv, a kezdeti magyar nyelvű nyomtatott botanikai, természettudományos szövegek, a korai magyar orvosbotanikai művek, herbáriumok (1578, 1595), az első etnobotanikai gyűjtemények és az első magyar növényneveket és európai jelentőségű kultúrnövény-evolúciós adatokat is tartalmazó pannon flóramű.

Az elnevezéseknél a magyar írásbeliségben való első felbukkanást követően folyamatos változás figyelhető meg a szó alakváltozatait, a rendszertani besorolásokat illetően, és persze különösen szembeszökő sajnós a jelentésbeli tarkaság. A legtöbb növényt nagyon komoly terminológiai gazdagság jellemez, az átfedések, tévedések, fajtévesztések sorozata érhető tetten. A történeti növénynévanyag esetében sem könnyű feladat – tekintettel a számos torzult, elírt, nyomdahibás, szolgai másolás következtében keletkezett alakváltozatra – a különböző korszakokban használt növénynevek azonosítása. Legegyszerűbbnek tűnik, ha elfogadjuk a mérvadónak, autentikusnak tartott források azonosítását. Figyelemmel azokra a kiegészítő információkra is (pl. morfológiai leírás, kép, ábra, termőhely, alkalmazás, gyógyhatás, a növényhez fűződő legendák stb.), amelyek az egyértelmű értelmezésnél bizonyító erejűek. A szigorú módszertani elveket illetően eltérőek a vélemények (pl. Grynaeus Tamás [1977] ↔ Mollay Erzsébet [1983]), ez is inkább a neveknel meglévő zavart növeli. Nyelvtörténetileg is fontos az a tény, hogy a növényneveknél a fajkon belüli jelentésátvitel igen gyakori. A névátvitel gyakran a hasonló fajok összetévesztésének az eredménye. Az így kialakult nyelvi gyakorlatra jellemző, hogy egy-egy növény számos különböző néven fordul elő még a növénytani szakirodalomban és az irodalmi nyelv forrásaiban is. Noha a filológia társulhat megfelelő botanikai ismeretekkel, és célszerű is a közös munkálkodás (tudományzajok összekapcsolása, képviselőinek együttműködése), a szótörténeti források ellentmondásossága félreértésekre ad okot. Hiszen az adatok jelentős részénél a név nincs pontosan azonosítva azzal a fajjal, amelyet jelöl.

Hát még a népnyelvi elnevezések esetében (homonimák, szinonimák, földrajzi heteronimák)! Szinte meghatározó jelenség a jelentésváltás, az „eredeti” jelentés a taxonok alacsonyabb fokán nemigen rekonstruálható. A nevek korának, névadójának, a névadás szemléleti hátterének, a terminus kiveszésének vizsgálatokor látható, hogy mennyi tévedéshez, névátvitelhez és ellentmondáshoz vezetett a hiányos növényismeret, a rossz fordítás, a nyomdahibák és a szolgai másolások sorozata. Ezért talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy a növénynevek (és igen gyakran az állatnevek) esetében az elnevezés felbukkanása, rokonsága, hangtana, etimológiája, szóföldrajza fontosabb, döntőbb lehet a kutatásban, mint a jelentés. Legalábbis nyelvi, névtani szempontból. Komoly növénynévi azonosítási munkák folytak OTKA-támogatással is az MTA Szótári Osztálya informálásával. A korai (a nyomtatott herbáriumok kora előtti) magyar történeti növénynévanyagra vonatkozóan történt ugyan módszertanilag kifogástalan összekapcsolás a növényt és a nevét illetően (Grynaeus–Papp 1977).

Grynaeus Tamás és Papp József módszertanilag is jelentős tanulmányban tekintették át a 13–16. századi magyar növényismeretre vonatkozó adatokat őrző ikonográfiákat. Megállapították, hogy a régi magyar növénynevek és a fajok azonosításainak eddigi kísérletei akár téves vagy csak igazolhatatlan, bizonytalan eredményeket hoztak. A szerzők régi magyar növénynévjegyzékük összeállításánál kódexek, ősnymtatványok, régi könyvek ábrái és leírásai mellé többnyire kézírásal bejegyzett neveit, illetve képeit használták, ezekben 713 korai magyar növénynevet azono-

sítottak és kapcsoltak értelemszerűen 538 botanikailag is azonosítható egykorú növényábrázoláshoz. Ezek alapján 382 régi magyar nevet lehetett 20. századi tudományos növénynévvel azonosítani.

A recens népi, valamint a recens népi növénynévanyagot Szabó T. Attila Péntek Jánossal együtt mindig a megnevezett növény (vagy képe) felmutatásával igyekezett gyűjteni (Szabó–Péntek 1974), sajnos a TESz. és az ÚMTSz. anyagában is számos az értelmezési hiba, de más szótáraknál sem volt kielégítő botanikai azonosítás, ahogyan az állatnevek, például a halnevek esetében sem történt meg a szükséges zoológusi, ichtyológusi támogatás (ellentétben Kiss Jenő alapos mádréves kutatásaival [1984], Keve András ornitológiai segítségével).

Miként a magyar nyelvtörténet a 16. századig – egységes, áthidaló nyelvváltozat nem lévén – tulajdonképpen nyelvjárások története, a botanikai terminológia is elsősorban népi elnevezésekből állt évszázadokon keresztül. A magyarban idővel megerősödő egységesülési folyamatok, a köz- és az irodalmi nyelv kialakulása vetett véget annak, hogy a nyelvtörténet a nyelvjárások története legyen, és minden magyar szó tájszói jelleggel induljon útjára. A botanikában természetesen jelentős névkincs alakult ki már azelőtt, hogy az első magyar hivatalos nomenklatúra megjelent volna. Egy-egy környezete növényvilágát számon tartó közösség tapasztalati ismeretanyaga nemzedékek évszázados öröksége. Kicsi Sándor András megállapítása szerint földművelő kultúrákban akár több száz vagy ezer generikus taxon is használatos lehet (2010: 304). A nyelvjárási használatban, a népi névadásban mindig is ösztönösen tudatos volt a Linné-féle felfogás: a tárgyak elnevezése valamely tulajdonságra alapítandó. Ugyanakkor a népi differenciálóképesség elmarad a tudományostól. Ahogy Grynaeus Tamás és Szabó László Gyula fogalmaz (1993: 30): „Az etnobotanika rendszertana nem a Linné-féle binominális nomenklatúrán alapul, hanem – mint mindenütt, hagyományos közösségekben – sajátos rendező elvei vannak.”

Károly Sándor megállapítása szerint: „A morfológiailag motivált szavak idővel motiválatlanná válhatnak, ha elhomályosul képzésmódjuk” (Károly 1970: 349). Nyilván erős túlzás, ám nem tűnik egészen alaptalannak az a felfogás, hogy Linné előtt inkább etnobotanika létezett, tudományos, természettudományos szisztematika, taxonómia kevésbé. Néprajzi növénytan az etnobotanika magyar neve, a növények alkalmazásának módjait, a hozzájuk fűződő szokásokat vizsgáló tudományág, a növények szerepét kutatja az emberi kultúrában. A néprajzi és a szépirodalmi művek – Kálmány Lajos, Bálint Sándor, Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Gulácsy Irén, Móra Ferenc munkái többek között – sok tájnyelvi kifejezést megőriztek. A szerzők általában ragaszkodtak a népnyelv elnevezéseihöz, ugyanakkor ezzel tévesen használt nevek is hagyományozódtak egy-egy növényfajra.

A nyelvjárásokban ma is számtalan növénynév használatos, például Penavin Olga Vajdaságban gyűjtött növénynevei esetében 626 növény közül 487-nek van népi elnevezése, és a legtöbbször több is (Penavin 2002). Amelyiknek nincs, azt vagy a magyar nemzetségnévvvel, vagy a magyar fajnévi jelzővel nevezik meg. A szerkezeti és szemantikai szempontból változatos nyelvjárási elnevezéseket sokszor a hivatalos magyar név többféle módosításával hozhatják létre. Gyakori az is, hogy egy-egy népi növénynév több növényt is jelöl. A tipikus vonások ugyanis nem kizárólag bizonyos fajokra jellemzőek, ezért ezeknek a tájnyelvi elnevezéseknek az átvihetősége, fölcserélhetősége, jelentésváltozása meglehetősen gyakori. (Sok van a „hivatalos” nevek között is, melyek többjelentésű, az itt tárgyalt növényeink közül például a *lilium* sem csak a Liliumot jelenti, hanem összetételekkel az Iris, a Nymphaea, a Typha, a Magnolia, a Fritillaria fajokat is. *Harangvirág* Campanula a neve a népnyelvben és számos szakirodalmi kötetben is a harangvirágcsserjének, harangvirágfának Halesia, a császárkoronának Fritillaria imperialis és a hírharangnak Platycodon is.) Az egyes növények népi nevei tájegységenként változnak, így egyértelmű azonosításuk sok esetben lehetetlen, másfelől az egyes népi elnevezésekkel egyidejűleg több, rendszertanilag gyakran egymástól távol eső növényfajt jelölhetnek. Szerkezeti és szemantikai szempontból tehát igen változatosak az elnevezések a népnyelvben. A jelentés olykor leíró, illetve képszerű, metaforikus. A leíróknál nem mindig a növény legjellemzőbb tulajdonsága a megnevezés alapja, mindenesetre sok-

szor informatív értékük van, mert (jelzővel vagy jelzői előtaggal) utalnak az izre, a színre, a szár, a levél, a virág alakjára, a gyökérre, a virágzás idejére, a felhasználásra stb.

A névadási szemlélet háttérének megállapításához be kell vonni a társtudományokat, hiszen gyakran néprajzi (népszokások, hiedelemvilág), esetleg a gyógyszerészeti, népi orvoslási és növényhasználati ismeretek segítenek. A hagyományos orvoslásban alkalmazott gyógynövények számát a különböző becslésekben 25–50 ezerben jelölik meg (Babulka 2002: 152). Mint az I. részben már láttuk, amennyiben gyógynövényekről van szó, valamivel könnyebb a fajmeghatározás. Rendkívül hasznos egy adott hatóanyagcsoportot (pl. illóolajat) tartalmazó növények használatának az elemzése, bizonyos hatású (pl. nyugtató, fertőtlenítő, hashajtó) növények és használatuk számbavétele és terápiás értékelése, a gyógyító céllal is használt tápláléknövények összegyűjtése vagy a népi állatgyógyászatban felhasznált gyógynövények tanulmányozása.

A helyes etimologizáláshoz szintén elengedhetetlen a botanikai jártasság. Ugyanilyen fontosak ugyanis a növények morfológiai tulajdonságai, hiszen ezek sok esetben magyarázzák a névadást. A botanikai azonosításban nagy segítséget jelenthetnek a növények képei (pl. Grynaeus 15–17. századi magyar gyógynövényeinek mutatójában 382 faj neve szerepel, ezek botanikai azonosítását már megkönnyítették a különböző forrásokban található illusztrált növényképek), és természetesen magyar és/vagy latin növénynevek. Könnyen belátható, hogy a legbiztosabb azonosítás név + leírás + kép alapján történhet. Már bizonytalanabb a név és leírás alapján készült értelmezés. Még kevésbé megbízható, ha kizárólag a növénynevén alapján történt az azonosítás, erre a magyar botanikatörténeti irodalomban bőven található példa. Korai forrásokban vö. BesztSzj. 894 / SchlSzj. 1586 / Clusius / KolGl.: az Ilex néhol 'cserfa', máshol 'tölgyfa' jelentésű. Az ellentmondás később sem oldódik fel, 1708-ban PP. 291: Ilex 'tölgyfa', 482: Quercus 'tölgyfa, tserfa'; a magyar–latin részben ugyanakkor 238: tser tölgy 'Carpinus', 244: tölgy 'Quercus, Ilex'. 1807-ben az Ilex már 'magyal' (MFüvK. 134), a tölgyfa 'Quercus', a tser tölgy pedig 'Quercus austriaca' (uo. 516). 1911-ben hasonlóan a cser tölgy 'ua.' (Nsz. 314), a magyarfa (sic.) az 'Ilex' (uo. 190), míg a cserfa 'Quercus cerris' (i. m. 73). Ma érvényes besorolás szerint Priszter növénynévszótáraiban 1966-ban a cser 'ua.' (MNöv. 42), a tölgy 'Quercus' (i. m. 192), az Ilex aquifolium a magyal (uo. 153), 1998-ban ugyanígy (P. 252, 400 és 474). A fajok tudományos neveinek azonosításakor többek között a következő problémák vetődtek fel Babulka Péter szerint (2002): egyrészt a népnyelvi gyűjtők a növények meghatározásánál különböző korszakokban kiadott botanikai munkákból dolgoztak, másrészt egymástól eltérő szemléletű botanikai munkák jelentek meg, amelyek növényrendszertanilag is különbözőek voltak, valamint újabb kísérletek történtek az európai és a világbotanika átértékelésére és egységesítésére. Számos taxonómiai kérdés átértékelését eredményezte a botanika fejlődése.

Vizsgáljuk meg tehát, hogy az első részben tárgyalt tájnyelvi *reszfugburján*, *reszfug*, román *răsfug* elnevezéssel is jelölt 9 növénynek hány és hány egyéb neve fordult elő a történeti, szakirodalmi művekben, illetve a nyelvjárási gyűjteményekben. Mint a teljességre törekvően összegyűjtött – és föltételezhetően mégsem egészen teljes – névkincsből látható, legalább 80 különböző magyar névvel (!) és ezek számos alakváltozatával találkozunk az írott forrásokban.

1) *Digitalis grandiflora*: sárga gyűszűvirág (P. 359). Sárga virágú gyógynövény, kivonatából szívgyógyszert készítenek. 1578-ban *gyűszűfü* (Herbarium), 1583-ban *vy fiu* (ujjfű), *gyzeu fiu* (NomPann.), 1590-ben *gyűszűfü* 'Digitalis' (SzikszF.). 1664-ben „Digitalis, gyűszű virág; mert olyan mint a' gyűszű, csakhogy hosszúkás, belől üres” (Lippay 1664). 1708-ban *új fiu*, *gyűszű-fü* (PP. 262), 1783-ban *gyűszű-virág*, *gyűszű-fü*, illetve *új-fü*, *újjos-fü* (NclB.), Veszelszkinél (1798) ugyanígy, 1813-ban *gyűszűvirág* (OrvF.). A nyelvjárásokban *gyűszűs fü*, *gyűszűfü*. Magyar, német és tudományos latin nevét is virágának gyűszűhöz hasonló alakjáról kapta. *Digitalis*-nak Leonhard Fuchs, a 16. század első felének híres fűvésze nevezte el (latin *digitalis* 'ujjhoz tartozó, gyűszű'). A németben szintén *Fingerhut*, azaz 'ujjfű' a neve, a növény társneve a magyarban is *ujjfű*, *ujjasfü*.

Gyimesi és moldvai neve *tejes részfugburján, reszfugburján* (Babai–Molnár 2009), ott az állatgyógyászatban használják.

2) *Actaea spicata* (*nigra*): fekete békabogyó (P. 291). R. 1813: OrvF. 248, 1842: Kubinyi 57, 1893: PallasLex. 2: 830; N. ÚMTSz.: *békabogyó* (Hugyag) 'termő bokros növény' / Nyárádi 39: ua. (Marosvásárhely). Diószegi szerint (OrvF. 248) a varas béka szereti ennek a növénynek a bogyógyümölcsét. A németben is megvan a *Krötenbeere* (M. 308) terminus, alighanem ennek mintájára keletkezett a *békabogyó* Diószegi révén. Nevének indítéka fekete bogyótermése. Az *Actaea* nemzetség mai latin neve már az ókorban használatos volt (Plinius), a görög *aktaia*, *aktéa* növénynevét folytatja. A latin *spicata* fajnév 'kalászos' jelentésű. A németben *Christophkraut* (Boerner 1966: 58), megvan a magyarban is az ennek megfelelő *kristóffű* (MNöv. 29) neve. A német növénynevét előzménye nyilván a régi angol *christophoriana* 'ua.' (Morison 1680: 8). További társneve a *farkasszőlő* (uo.), valamint a *farkasbab* (uo. 57), amely már Meliusnál felbukkan; 1578: 'Faba alba' (Herbarium 153a), ám 'Actaea spicata' jelentéssel csak 1831-ben, Kresznericsnél (1: 150). Ezután 1843: Bugát 123, 1845: Műsz. 198. A német *Wolfsbohne* 'Lupinus' (PbF. 276) és az ol. *fava di lupo* 'farkasbab' (TESz. 1: 847) szó szerinti megfelelők. Gyimesben *sárga reszfug, fekete resztug, resztug* (Babai–Molnár 2009) a neve.

3) *Scrophularia nodosa*: göcsös vagy csomós görvélyfű (P. 497); a tatógatók családjába tartozó, zöldes vagy barna virágú növény; *Scrophularia* (uo. 99). A csomós vagy göcsös görvélyfűvet igen komoly terminológiai gazdagság jellemzi: *barnagyökér, bodzacsersznye, fekete bodzafű, fekete csalángyökér, bodzacsersznye, feketecsersznye, feketecsersznye, fekete csalán, álarcfű, álarcgyökér, álarcvirág, göcsgyök, szakafű, torokgyíkfű, varjúmogyoró* (MNöv. 68), *disznóterjék* (Nsz. 85), *vorág, sutyfű* (ez alighanem sajtóhibás alak a *súlyfű*ből) és *bodzafügefű* (Wikipédia). Diószegi és Fazekas (1807: MFüvK. 405) *bodza tákajak* néven szerepelteti, a társnevek pedig *feketé tseresznye, fekete bodza, torokgyíkfű* náluk. *Barnagyökér* társneve a német *Braunwurz* 'ua.' (PbF. 405) átvétele, a névadás szemléleti háttere nemcsak a népi gyógynövény jellegzetes barnasága, hanem – a középkori szignatúrátan szerinti eljárással – a csomósan megvastagodott rizómája. A *Halsbräune* ugyanis a németben a háziállatok torokgyulladására. További társneve a *súlygyökér* (MNöv. 69) és a *súlyfű*. Más jelentéssel a *sülfű* már a 15. századtól adatolható. Értelmezése 1578-ban Melius Herbariumában „Chelidomiu minus, *Kisseb Fetske fü*, Más neue *Scrophularia minor*”, „az az, *Gelyua ronto fü, Sülfü, Mezei Sülfü, Galamb bégyec hiác*”, 1706-ban a *sülfü* 'Scrophularia minor' (PPNomH.). Az összetétel azzal magyarázható, hogy az – uráli örökségű ősi – *süly* előtag a régi nyelvben 'különléle, keléssel, váldekos duzzanattal járó betegség' jelentésű volt. Melius például a növény hasznosságának ismertetésénél ezt írta: „Columella, Galenus mongya: igen erősfü, ez kiüül ió [...] az nagy Gelyuákat, sülöket el ronttya”. A régi elnevezés tehát a jelölt növény egykori felhasználására, gyógynövény voltára utal, a *süly* elterjedt betegségneve. Többfélet jelentett: szifilisz, karcinóma, skorbut, aktynomykosis, haemorrhoidalis csomók, aranyér, condyloma blenorrea. Állatbetegségként is szerepelhet. A *Scrophularia minor* Meliusnál olvasható *galambbegy* neve tulajdonképpen más növények neve (*Ficaria verna* [MNöv. 164], *Veronica beccabunga* [MF. 997], illetve *Valerianaella* [P. 96]), a nyelvjárásokban Magyarózdon 'gyomnövényféleség a búza közt' (Horváth 1980: 480), sőt másutt gombánév is: ÚMTSz. 2: 586: *galambböggy* Kisdörgicse 'Russula grisea (ez a szürkés galambgomba)', *galambböggye* Hugyag 'gombafajta'. A németben is megvan szó szerinti megfelelője; vö. *Traubenkropf* 'Cucubalus' (G. 187). A *Scrophularia disznóterjék* társnevében (R. 1706: PPNomH., 1911: Nsz. 85) a *terjék* utótag korai újfelnémet eredetű; vö. (1394 előtt) *tyriack* 'ellenméreg' (Mollay 1982: 531). A növény gyökerén mogyorónyi csomók vannak, ez az utótag a magyarázata a *varjúmogyoró* társneve (MNöv. 201) esetében (első előfordulása 1604: *varjumogyoro* 'Filipendula' [MA.], 'Scrophularia' jelentéssel 1762: PP. 1033). A növény gumósan megvastagodott gyökértörzsének alakja alapján úgy vélték, hogy a nyaki nyirokcsomók tuberkulózisának gyógyítására alkalmazható, ezért kapta a növény a *torokgyíkfű* nevet (R. 1807: MFüvK. 405, 1834: Kassai 3: 197, 1874: CzF. 6: 370). Kassai arról tudósít, hogy „ezt moslékbann tartják a' sertés torok gyéka

ellen” (1834: 197). Gyimesben *sárga reszflug, fekete reszflug, reszflug* (Babai–Molnár 2009). A *görvélyfű* esetében a tudományos nemzetségnév és a magyar elnevezés is e növény felhasználására utal, nyaki betegségek elleni alkalmazására vonatkozik; a latin *scrophula* ’nyaki fekély, torokgyík’ jelentésű. A *görvély, görvélykór* pedig a nyaki nyirokcsomók gümőkórja. A latin szaknyelvi *Scrophularia* nemzetség- és a *nodosa* fajnevet l. az I. részben.

4) *Campanula glomerata*: csomós harangvirág (P. 111). Az öt szíromlevél egymással tölcser vagy *harang* alakúan összenőtt, a virágok *csomókban* fejlődnek a felső levelek levélhórnáljában és a szár csúcsán. A moldvai Csügésen (Ciugheș) a tájnyelvi *részug burján* (Halászné 1987: 8) a csomós harangvirág neve.

5) *Chondrilla juncea*: közönséges nyúlparéj (P. 336). Néhány országban, például a volt Szovjetunióban belföldön termesztett növényekkel igyekeztek feleslegessé tenni a kaucsukbehozatalt. Ilyen belföldi kaucsuknövényt 1927–1929-ben hármat is találtak. Egyik a fészkes virágúak (Compositae) családjába tartozó *Chondrilla juncea* faj. A *nyúlparéj* (R. 1775: Csapó 122, 1783: NclB. 409, 1798: Veszelszki 415, 1896: PallasLex. 13: 318, 1911: Nsz. 213, 1966: MNöv. 139) esetében a névadási szemlélet háttere a Pallas-nagylexikonban olvasható: ez a növény „a homokpuszta fűvében magasra nő és a nyúl elragódik rajta”. *Porcogósaláta* (< német *Knorpelsalat* [G. 152], *Knorpellattich* tlk. ’porcogós saláta’ [PbF. 130]) neve a már Pliniusnál is olvasható ókori latin *chondrilla* (ua.) névvel függ össze, amely a Dioszkuridésznel és Galénosznel szereplő görög *chondrilé* növénynévre vezethető vissza. Ez a gör. *chondrosz* ’mag, szem, golyócska, porc, porcogó’ szóból való. Arra utal, hogy a növény kis gömböcskékben képződő tejnedvet bocsát ki. A latin *juncea* faji név ’szittyóféle’ jelentésű < lat. *iuncus, iuncea* ’szittyóhoz hasonló’. A növény 1578-ban Meliusnál „Condrilla, az az *sarga kotáng koro*”, illetve „*Apro Kotáng, Disznókéc*”, amelyet „saláta gyanánt észic... Tavasszul igen jó enni eszt is. *Erdei salátának hyiác*” (Herbarium 79). 1775-ben a *Chondrilla juncea* neve *fészkes kóró*, illetve ugyancsak *Apro katang*, „a’ mezei Endiviát Chondrillának nevezik” (Csapó 84). 1783-ban az *apró katáng* szintén a *Chondrilla juncea* (NclB.). 1798-ban Veszelszki ugyancsak *apró katáng*nak hívja, noha gyakran magasra megnő a növény. Diószegeknél 1807-ben a *Chondrilla kakits*, a *Chondrilla juncea káka kakits*, de ők is említik *apró katáng* és *disznó-kék* társnevét (MFüvK. 489). Ez utóbbi már 1520 k. felbukkan: *dizno keek* ’Endiuiá’ (Növ. 1), 1578-ban *diĐznokéc* ’Sonchus, cicerbita’ (Herbarium 76), ua. ’Endiuiá Sylvestris: Sawdistel’ (uo. 78a), 1590: *dizno kek* ’ua.’ (SzikszF.) stb., ám ’*Chondrilla juncea*’ jelentéssel először Benkő József említi 1783-ban: *diĐznó kék* (NclB. 410), majd 1843-ban Bugát Pál. A *kék szó* korábban ’salátá’-t is jelentett. Finály Henrik a Besztercei szöszedetben azt állítja, hogy „a saláta szó [a *kek* után ti.] tollban maradt”. Szamota a Schláglí szójegyzék magyarázataiban hozzáteszi: „azaz saláta”. A NySz. a *kék szó* összetételei alatt említi a *disznókék* és *nyúlkék* szavakat. Ezek a szótörténeti adatok világosan mutatják, hogy nem a magyar *kék* színnév átvitelével, hanem egy teljesen önálló, ma már kiveszett növénynévvel állunk szemben, amellyel valaha salátának elkészítve fogyasztott, egymással rokon növényeket jelöltek. A török *kök* szónak az ’ég’ és a ’kék’ jelentésen kívül

’a földből kibújt friss fű’ (Radloff Wörterbuch 2: 1222: „das Gras, besonders das frisch aus der Erde spriessende Gras”) jelentése is van. Valószínűleg a török szó egyidejűleg két jelentéssel került át nyelvünkbe. A *kék* továbbképzett származékaiból magyarázható egyébként *kököröcsin* és *kökény* növényneveink. A *Chondrilla juncea daruláb* társneve (MNöv. 47; R. 1798: Kitiabel 164, 1893: PallasLex. 5: 49, 1911: Nsz. 81) esetében a MTsz. értelmezése magyarázza a névadás szemléleti hátterét: *daru-láb* a „Chondrilla juncea növény gyökerén levő, madárláb-forma gyenge csirahajtás, amelyből tavasszal salátát készítenek” (I: 386: Kiskunhalas). Ugyanígy még: ÚMTSz. További társneve az *erősítőfű, szeretetre hajtó fű* (MNöv. 139), a *bajuszczímnyelvű fű* (Wikipédia), illetve a Pallas-nagylexikon szerint a Dunántúlon *pápalátófű*.

6) *Paris quadrifolia*: négylevelű farkasszőlő; varjúszem (P. 447); ciklár, csillárfű, négylevelű csillag, rókaszőlő, visszafordult szőlő (MNöv. 57). Tökéje (rhizoma s. radix Paradis) csípős sza-

gú, undorító ízű és hánytató. A farkasszőlő nemzetség tudományos neve a görög mondavilág ismert alakjának, Priamosz trójai király *Párisz* fiának a neve. A növénynév keletkezése az ógörög mitológiára vezethető vissza. A bogó ugyanis Erisz almáját jelképezi, amelyért Pallasz Athéné, Héra és Aphrodité versengenek. A 'négylevelű' jelentésű *quadrifolia* utótag az egyforma négy levélre utal. 1775-ben *czillár-fü*, illetve a *Paris quadrifolia* latin névből a fajnévnek megfelelő *négy levelű-fü*, illetve a nemzetségnév szerinti *Paris herba* és *Paris-fü* (Csapó 65). Diószegiéknél 1807-ben *négylevelű zillár*, *négylevelű fü*, *Páriszfű*, valamint *farkas szőlő* (R. 1775: Csapó 65, 1783: NclB. 364, 1793: Földi 11 és 15, 1807: MFüvK. 272, 1831: Kreszn. 1: 150, 1833: Kassai 2: 150, 1843: Bugát 123, 1845: Músz. 172, 1864: CzF. 2: 610). A levélörv közepén álló egyetlen virágból gömbölyű, kékesfekete bogó lesz, emiatt hasonlítják a szőlőhöz. Mint Csapó József írja 1775-ben „egy kis szőlő szem nagyságú gyümölcs vagy bogó vagon” (Csapó 65) a növényen. Csábító bogója azonban mérges, rizómája és szára is mérgező hatású alkaloidot tartalmaz. A növény a mérgező szaponinok miatt kellemetlenül keserű ízű. Általában a népnyelvben *farkasnak* nevezik a veszedelmes, mérges növényeket, innen a *farkas* előtagja az összetett szónak. A francia *raisin de loup* 'farkasszőlő' (TESz. 1: 847), ném. *Wolfsbeer* (NclB. 364) és a m. *farkasszőlő* tükörszavak. Nevezték régen (1775) fr. *etrangle loup* (Csapó 65) néven is. *Rókaszőlő* (MNöv. 162; R. 1911: Nsz. 259) társneve szaknyelvi szó, a fr. *raisin de renard* 'ua.' (NclB. 364) megfelelője lehet. A németben szintén a *Fuchstraube* (M. 141) kifejezéssel jelölik. *Varjúszem* társnevét (MNöv. 57; R. 1875: N. *varjú szem* [Mátra] CzF. 6: 838, 1911: Nsz. 329, N. Nyárádi 29: Marosvásárhely) ugyancsak bogója gömbölyűségéről, kékesfekete színéről kapta. Hasonló névadási szemléleten alapul a varjúszem szó szerinti német megfelelője, a *Krähenauge* (M. 299). Erdélyben, Gyimesbükkön *pokolszökésburján* a farkasszőlő neve. A „pokolszökés” mérges pattanás, kelés, amely nehezen „gyaul” (gyógyul, javul) meg.

7) *Lilium martagon*: turbánliliom (P. 415). Nevét onnan kapta, hogy virágai bókólok, turbánszerűek. Társneve a *törökcsalma*, *törökturbán* és a *vadliliom* (MNöv. 194). Német neve a népetimológiai *Türkenbund* (G. 369) a török *tilbent* 'turbán' szóból. Az angolban pedig *turk's-cap lily*, illetve *martagon* (uo.). Ez utóbbi régi, 15. századi átvétele az újmódi (ahogy I. Mohamed szultán [1413–21] bevezette) 'turbán' jelentésű tör. *martagan* szónak. A botanikában már Linné előtt, a 17. században szerepel a *martagon*: „*Lilium Martagon montanum majus, floribus reflexis*” (Morrison 1680, II. 408). Gyimesben *sárga reszflug*, *fekete resztug*, *resztug* (Babai–Molnár 2009) a neve.

8) *Lamium maculatum*: foltos árvacsalán (P. 410); csalánka, holtcsalán, macskaparéj, peregető, szelidcsalán (MNöv. 24). Levelei ezüstösen, fehérén foltosak. A fajnév a lat. *maculatus* 'foltos' szóból való. A nemzetség *Lamium* neve ókori latin növénynév, már Pliniusnál olvasható. A 'torok, nyílás, gége, garat' jelentésű görög *lamosz* szóval magyarázható, a virágzat felépítésére utal. 1578-ban Melius Herbariumában „*Vrtica mortua*. Galeopszis, *Hólt czalán*”. 1583-ban az árvacsalán Clusius–Beythe növénynévjegyzékében 'Lamium folio urticae'. 1775-ben *Árva-csallán*, *Szelid-csallán* és *Holt-csallán* 'Lamium purpureum' (Csapó 54). Ez utóbbi Melius latin *urtica mortua*, *hólt czalán* terminusból való, Csapónál a német megfelelője is szerepel, a R. *Todte Nesel* (nem hibás az írásmód, még a 19. század végi újfelnémetben is így olvasható a jelző: *todte*). *Macskaparéj* társneve (MNöv. 24; R. 1690: EWÜng. 918), 1752: PaxCorp. 226, 1775: Csapó 54, 1783: NclB. 386, 1832: Kreszn. 2: 51, 1843: Bugát 289, 1911: Nsz. 187) esetében a *macska* előtag megkülönböztető szerepű, 'hamis, ál, nem valódi' jelentésű a növénynévben. Az összetett szó utótagja ófrancia eredetű a magyarban, talán kertészkedő francia szerzetesek révén került át; első fölbukkanása az írásbeliségben 1395: porum: *paraj* (BesztSzj. 411).

9) *Latharea squamaria*: kónya vicsorgó (P. 410). R. 1807-ben a debreceni füvészkönyvben *konya vitsor* a neve (MFüvK. 401). Jelzője az egy oldalra néző, bókoló fürtöt alkotó virágzatra utal. A *vicsor* pedig minden bizonnyal hangfestő eredetű szó. A *vicsorog* igéből jöhetett létre szóelvonás eredményeként, a *vicsorgó* elnevezés pedig folyamatos melléknévi igenévképzővel. A névadás szemléleti háttere, a vicsorgás, a száj széthúzásának a mozgásképzetét idézi. Hasonló módon

alapuló névátvitel. Társneve a *fogacsán*, *rejtekfű* és *rejtekvirág* (MNöv. 204). Utóbbiak a *Lathraea* nemi névvel függenek össze, amely az 'eltűnt, titkos' jelentésű görög *lathraiosz* (< *lathanein* 'rejtteni') szóból való, és a növény rejtett életmódjára utal. Virágai ugyanis gyakran csak tíz év múlva vagy még később jelennek meg a föld színe felett. *Farontó* társnevét (uo.) pedig parazita életmódja indokolja. A *pikkelyes farontó* (uo.) névhez hasonló a növény német *Schuppenwurz* (PbF. 264), azaz pikkelygyökér elnevezése. A húsos, fehéres pikkelyekkel sűrűn borított gyöktörzsrre és a pikkelyes szárra utaló jelzős nevek, akár a szaknyelvi *squamaria* fajnév a latin *squama* 'halak pikkelye' szóval.

MUTATÓ

A) Botanikai taxonok

Actaea spicata: fekete békabogyó (2) | *Campanula glomerata*: csomós harangvirág (4) | *Chondrilla juncea*: közönséges nyúlparéj (5) | *Digitalis grandiflora*: sárga gyűszűvirág (1) | *Lamium maculatum*: foltos árvacsalán (8) | *Lathraea squamaria*: kónya vicsorgó (9) | *Lilium martagon*: turbánliliom (7) | *Paris quadrifolia*: négylevelű farkasszőlő (6) | *Scrophularia nodosa*: görcsös görvélyfű (3).

B) Népi és régi magyar nevek mutatója

álarcfű (3), álarcgyökér (3), álarcvirág (3), aprókatáng (5), árvacsalán (8), bajuszcsimnyelvű fű (5), barnagyökér (3), békabogyó (2), bodzacseresznye (3), bodza tákajak (3), bodzafígefű (3), csalánka (8), ciklár (6), csillárfű (6), daruláb (5), disznókék (5), disznóterjék (3), erdei saláta (5), erősítőfű (5), farkasbab (2), farkasszőlő (2, 6), farontó (9), fekete bodzafű (3), fekete csalán (3), fekete csalángyökér (3), fekete cseresznye (3), fekete reszfug (2, 3, 7), fészkes kóró (5), fogacsán (9), galambbegy (3), gelyvarontó fű (3), göcsgyök (3), gyűszűfű, gyűszűsfű (1), gyűszűvirág (1), holtcsalán (8), kristóffű (2), káka kakits, kakits (5), kisebb fecskefű (3), macskaparéj (8), négylevelű cillár (6), négylevelű csillag (6), négylevelűfű (6), nyúlkék (5), nyúlparéj (5), pápalátófű (5), Párizsfű (6), peregetető (8), pikkelyes farontó (9), pokolszökésburján (6), porcogósaláta (5), rejtekfű (9), rejtekvirág (9), reszfug (2, 3, 7), reszfugburján (1, 4), rókaszőlő (6), sárga katángkóró (5), sárga reszfug (2, 3, 7), sutyfű (3), sülyfű (3), sülygyökér (3), szakafű (3), szelídcsalán (8), szeretetre hajtó fű (5), tejes reszfugburján (1), tákajak (3), torokgyíkfű (3), törökcsalma (7), törökturbán (7), ujjfű, ujjasfű (1), vadliliom (7), varjúmogyoró (3), varjúszem (6), vicsor (9), visszafordult szőlő (6), vorág (3).

C) Idegen nyelvi növénynevek

aktafa, aktéa (2), Braunwurz (3), chondrilé, chondrilla (5), Christophkraut, christophoriana (2), digitalis (1), etrangle loup (6), fava di lupo (2), Fingerhut (1), Fuchstraube (6), iuncus, iuncea (5), Krähenauge (6), Krötensalat (2), Knorpelsalat (5), lamium (8), martagon (7), Paris herba (6), porrum (8), raisin de loup (6), raisin de renard (6), Schuppenwurz (9), tode Nesel (8), Traubenkropf (3), turk's-cap lily (7), Türkenbund (7), urtica mortua (8), Wolfsbeere (6), Wolfsbohne (2).

SZAKIRODALOM

- Babai Dániel – Molnár Zsolt 2009. Népi növényzetismeret Gyimesben. I–II. *Botanikai Közlemények* 96: 117–73.
 Babulka Péter 2002. Gyógynövények népi használata és értékelésük néhány szempontja. *Test, lélek, természet*. Budapest–Szeged, 152–66.
 Babulka Péter 2005. Gyógynövények és fitoterápia. *Fitoterápia* 1–2.: 24–30.
 Bakos Ferenc 1982. *A magyar szókészlet román elemeinek története*. Budapest.

- Balogh Ödön 1942. Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 136. sz., Kolozsvár.
- Franz Boerner 1966. *Taschenwörterbuch der botanischen Pflanzennamen*. Berlin.
- Bugát Pál 1943. *Természettudományi szöghalmaz*. Buda.
- Johann Amos Comenii 1643. *Janua linguae latinae*. Leutschoviae.
- Csapó József 1775. *Új fűves és virágos magyar kert*. Pozsony.
- Csúry Bálint 1930. A székely és csángó mondathanglejtés. *Magyar Nyelv* 26: 249.
- DLR. = *Dicționarul limbii române*. IX. București, 1975.
- DLRLC. = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. III. București, 1957.
- DRM. = *Dicționar român-maghiar*. București, 1964.
- ErdMúz. = Erdélyi Múzeum. Kolozsvár, I. (1874)–IX. (1882); I. (1884)–LII. (1947).
- Földi János 1793. *Rövid kritika és rajzolat a' magyar fűvésztudományról*. Béts .
- G. = H. Genast: *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*. Basel–Boston–Berlin, 1996.
- Grynaeus Tamás – Szabó László Gyula 1993. Növények ismerete és használata Dávodon (Bács-Kiskun megye) I–II. *Gyógyszerészet* 36: 29–36, 85–92.
- Grynaeus Tamás – Szabó László Gyula 2002. A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei. (*Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve* 10. Kolozsvár)
- Grynaeus Tamás – Papp József 1977. Régi magyar (gyógy)növénynevek, 15–17. század. *Orvostörténeti Közlemények* 9–10: 31–49.
- Halászné Zelnik Katalin 1987. Moldvai csángó növénynevek. *Csoportnyelvi Dolgozatok* 36. Budapest.
- Hegedűs Lajos 1952. *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Budapest.
- Herbarium = Melius Juhász Péter: *Herbarium az faknac fűveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. Kolozsvár, 1578.
- Horváth István 1980. *Magyarózdí toronyalja*. Budapest.
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
- Kassai József 1833–1836. *Származtató 's gyökerésző magyar–diák szó-könyv*. I–V. Pest.
- Kicsi Sándor András 2010. Rácz János: Növénynevek enciklopédiája. *Könyvhét*, 2010. május 23., 310.
- Kiss Jenő 1984. *Magyar madárnevek*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kóczián Géza 1990. Gyakran használt növények a magyar népi állatorvoslásban. *Gyógyszerészet* 1990. június, 307–16.
- Kóczián Géza – Pintér István – Szabó László 1975. Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához. *Gyógyszerészet* 19: 229.
- Kóczián Géza – Pintér István – Gál Miklós – Szabó István – Szabó László 1976. Etnobotanikai adatok Gyimesvölgyéből. *Botanikai Közlemények* 63: 29–35.
- Kreszn. = Kresznerics Ferenc: *Magyar szótár gyökérrenddel és deákózzal*. Buda, 1831–2.
- Kubinyi Ágoston 1842. *Magyarországi mérges növények*. Buda.
- Lippay 1664 = Lippay János: *Posoni kert*. Nagyszombat–Bécs, 1664–1667.
- M. = H. Marzell: *Alphabetisches Vezeichnis der deutschen Pflanzennamen*. Leipzig, 1957.
- Márton Gyula 1969. *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Budapest.
- MF. = Jávorka Sándor: *Magyar flóra*. Bp., 1924–1925.
- MFüvK. = Diószegi Sámuel Fazekas Mihály: *Magyar Fűvész Könyv*. Debrecen, 1807.
- MNöv. = Csapódy Vera Priszter Szaniszló: *Magyar növénynevek szótára*. Bp., 1966.
- Mollay Erzsébet 1983. Növénynevek Melius Herbáriumában. *Magyar Névtani Dolgozatok* 44. kötet., ELTE, Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, Budapest.
- Mollay Károly 1982. *Német–magyar nyelvi érintkezések*. Budapest.
- Robertus Morison 1680. *Plantarum historiae universalis Oxoniensis*. London.
- Műsz. = Kováts Mihály: *Háromnyelvű fejtő műszótár*. Buda, 1845.
- NclB. = Benkő József: *Nomenclatura Botanica*. (Magyar Könyv-ház I.) Pozsony, 1783.
- Növ. = Növénytani szójegyzék. 1520 k. Nyelvmélek a kolozsvári ref. Kollégium könyvtárban. *Magyar Nyelvőr* 34: 200.
- Nsz. = Cserey Adolf: *Növénytár*. Budapest, 1911.
- Nyárádi E. Gyula 1914. *Marosvásárhely és környékén élő tavaszi és nyárelei növények*. Marosvásárhely.
- NyIrK. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. V. Cluj, 1961.
- OrvF. = Diószegi Sámuel: *Orvosi Fűvész Könyv*. Debrecen, 1813.

- Pálfalvi Pál 1999. Növények a csíkszentdomokosi ember- és állatgyógyászatban. In: Boér Hunor (szerk.): *Acta 1998* II. Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 1999. 265–84, 270.
- P. = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Budapest, 1998.
- Priszter Szaniszló 1984. Magyar növénynevek Kítaibel Pál útinaplóiban. *Orvostörténeti Közlemények* 3/4.
- Pálfalvi Pál 1998. Növények a csíkszentdomokosi ember- és állatgyógyászatban. www.szekelyfoldert.info/acta.
- PaxCorp. = Pápai Páriz Ferenc: *Pax Corporis*. Kolozsvár, 1690.
- PbF. = Rudolf Schubert Günther Wagner: *Pflanzennamen und botanische Fachwörter*. Leipzig, 1988.
- Penavin Olga 2002. *Bácskai és bánáti /népi/ növénynevek*. Újvidék.
- Péntek János – Szabó Attila 1985. *Ember és növényvilág*. Bukarest.
- PPNomH. = Pápai Páriz Ferenc följegyzései: *Nomenclatura Herbarum*. Anno 1706. *Magyar Nyelvőr* 29.
- Rab János – Tankó Péter – Tankó Magdolna 1981. Népi növényismeret Gyimesbükkön. *Népismereti dolgozatok* 23–38.
- Rácz Gábor (szerk.). 1968. Plante folosite în medicina populară din Bazinul superior al Troțușului (Ghimeș). *Plantele medicinale din flora spontană a Bazinului Ciuc*. Miercurea-Ciuc, 171–6.
- Radloff Wörterbuch = Friedrich Wilhelm Radloff: *Versuch eines Wörterbuches der Turkdialekte*, 4 Bände. Sankt Petersburg 1888/1905.
- RomKsz. = Márton Gyula – Péntek János – Vöö István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest, 1977.
- Rubinyi Mózes 1901. Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához. *Magyar Nyelvőr* 30: 57–65, 109–116, 170–82, 227–35.
- Rubinyi Mózes 1902. Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához. *Magyar Nyelvőr* 31: 15.
- SCL. = Studii și Cercetări Lingvistice. București, I. 1950–.
- Szabó T. Attila – Péntek János 1974. Népi növényismereti gyűjtés. *Művelődés* XXVII 3: 54.
- Szabó Attila – Péntek János 1976. *Ezerjófű*. Bukarest.
- SzT. = Szabó T. Attila: *Erdélyi szótörténeti tár*. Bukarest, 1975–.
- Valer Butura 1938. *Plante cunoscute și întrebuițate de locuitorii cătorva sate Romănesti*. Cluj.
- Veszelszki Antal 1798. *A' növény-plánták' országából való erdei, és mezei gyűjtemény*. Pesth, 1798.
- Wichmann György 1908. A moldvai csángó magánhangzók történetéből. *Magyar Nyelvőr* 37: 193–202, 241–9, 303–14.
- Zsemlyei János 1974. *A Kis-Szamos menti magyar nyelvjárás román kölcsönszavai*. Doktori értekezés.

Rácz János

SUMMARY

Rácz, János

On popular plant names

This paper is about the popular taxonomy and terminology of plant names. In particular, it discusses *reszfugburján* 'Scrophularia nodosa', a popular plant name from Gyimes and Moldova. It is shown how a single term may refer to a number of different plants and how the meaning of this particular Romanian loanword underwent semantic extension in Hungarian. It is furthermore claimed that names of illnesses, as well as popular names of medical herbs, deserve special attention within the area of ethno-botanic etymology. The classificatory principles of ethno-botany are shown to differ radically from those of Linné's binominal taxonomy and are given a detailed examination. A number of methodological issues concerning identification and reference are also raised. A total of 80 professional and/or alternative terms used for the nine different plants that are also referred to by the term at hand are listed in order to indicate the difficulties of the identification of a given plant in word history and word geography. Terminological abundance (of homonyms, synonyms, and geographical heteronyms) tends to encumber semantic disambiguation, making the task of consistently referring to any particular species by a single term rather difficult.

Keywords: ethno-botanic taxonomy, ethno-pharmaco-botany, popular veterinary therapeutics, identification of plants, popular taxonomy, milking sheep farming in Transylvania